

History of Management Knowledge in Iran

Mohammad Shahab Sheybani Far¹, *Seyyed Mahdi Alvani²,
AbbasAli Rastegar³, Hosein Damghanian⁴ & Hasan Danai Fard⁵

1-Ph.D. Student, Faculty of Economic, Management & public Administration, Semnan University, Semnan, Iran

2-Professor, Faculty of Management & Accountant, Allameh Tabatabaiee University, Iran (Corresponding Author). Email: sralvani@gmail.com

3-Associate Professor, Faculty of Economic, Management & public Administration, Semnan University, Semnan, Iran

4-Associate Professor, Faculty of Economic, Management & public Administration, Semnan University, Semnan, Iran

5-Professor, Faculty of Economic & Management, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran

Received: 21/06/2020; Accepted: 19/09/2020

Extended Abstract

Abstract

In order to compile the history of "management knowledge" in Iran, this research has used the qualitative research strategy of the Grounded Theory. Courses in Management Knowledge Evolution in Iran were explained by analyzing data obtained from interviews with a number of veteran professors of Iranian Management Knowledge and with the help of additional data collected from written sources. Oral sources have been management professors in the years before and after the revolution, which have provided narratives of the history of management knowledge in Iran. Data from oral and written sources were collected, coded, and analyzed based on a systematic model of the Strauss and Corbin's Grounded theory. This study classified management knowledge in Iran into 4 periods. The first period of "Management Emergence" begins with the establishment of the School of Political Science in 1278. The establishment of the Institute of Administrative Sciences in 1333 marks the end of the first period and the beginning of the second period of the "Management flourishing period". The social developments of 1357 are the beginning of the third period and with the Cultural Revolution, the "period of management neglect" continues

for many years to come. Finally, the fourth period began with the construction period in 1368 and the Increasing growth of higher education institutions providing different orientations in the field of management, and "Management Revival Course" in Iran extends to the contemporary period.

Introduction

The purpose of this study is to explain the history of management in Iran. There is no comprehensive study on the history of management knowledge in Iran. This scientific need and research interest caused the main problem of the research to be "there are no sources and texts that have studied the emergence and evolution of management knowledge in Iran as the main goal and in a methodical and coherent way." According to the main issue, the main question of the research is "What courses has management knowledge gone through in Iran, and what have been the different conditions affecting each course, its characteristics, and the consequences of those courses?"

Case Study

This article is the result of collecting oral data from professors familiar with the process of historical developments and written sources containing information about historical events that their analysis led to a theory based on the evolution of management knowledge in Iran.

Theoretical framework

The study of the history and evolution of management knowledge in the West, especially the United States, is much broader than the study of the history and evolution of management knowledge in Iran. The scientific literature of management considers this knowledge or science as the product of the efforts of the twentieth century industrialized countries, which has a short lifespan. However, management in Iran is the product of the creation of modern educational structures that have been formed and developed in the form of imports and transfers. Management knowledge in Iran requires a comprehensive historical study that achieves a theory based on the evolution of management knowledge courses in Iran as a guiding approach for other indigenous studies.

Methodology

The research strategy of this study is the data research method of the Grounded theory using the systematic approach of Strauss and Corbin. The population of this research consists of experts who are aware of the evolution of management science in Iran who are aware of the evolution of this field or have been influential in its evolution. A library study has been used to collect written resource data. The method of selecting interview samples is theoretical sampling. Data analysis was performed in three stages of open coding, axial coding and selective coding.

Discussion and Results

The findings of this study have classified the evolution of management knowledge in Iran into 4 main periods. In explaining these courses, macro systems including educational system, administrative system, political system, economic system, and social system and their influential components such as effective structures, effective experts, effective writings, and effective events have been studied and analyzed.

Conclusion

The evolution of management knowledge in Iran was studied in 4 periods by studying the structures of management education in the main systems. Therefore, it can be concluded that the need to learn management knowledge with a correct understanding of the political system in the first period, with the establishment of educational structures in the second period from the United States to Iran, growth and stagnation, with emotional reactions of the third period stagnated, and with a correct understanding of the need to learn this knowledge was revived in the fourth period.

Keywords: Management evolution. Management history. Management in Iran. Indigenous Management.

سیر تاریخی دانش مدیریت در ایران

محمد شهاب شبیانی فر* - دکتر سید مهدی الوانی** - دکتر عباسعلی رستگار*** -
دکتر حسین دامغانیان**** - دکتر حسن دانایی فرد*****

چکیده

این تحقیق به منظور تدوین تاریخچه‌ی «دانش مدیریت» در ایران از استراتژی پژوهش کیفی نظریه داده بنیاد استفاده نموده است. دوره‌های تطور دانش مدیریت در ایران، با تحلیل داده‌های به دست آمده از مصاحبه‌هایی که با تعدادی از اساتید پیشکسوت دانش مدیریت ایران انجام شد و نیز به کمک داده‌های تکمیلی که از منابع مکتوب گردآوری شده است، تبیین گردیدند. منابع شفاهی، اساتید مدیریت در سال‌های قبل و بعد از انقلاب بوده‌اند که روایت‌هایی را از تاریخ دانش مدیریت در ایران ارائه داده‌اند. داده‌های حاصل از منابع شفاهی و مکتوب بر اساس مدل سیستماتیک نظریه داده بنیاد اشتراوس و کوربین جمع‌آوری، کدگذاری و تحلیل شدند. این بررسی، دانش مدیریت در ایران را در ۴ دوره طبقه‌بندی نمود. دوره اول «دوره پیدایی مدیریت» با تاسیس مدرسه علوم سیاسی در سال ۱۲۷۸ آغاز می‌شود، تاسیس موسسه علوم اداری در سال ۱۳۳۳ پایان دهنده دوره اول و آغازگر ورود به دوره دوم «دوره شکوفایی مدیریت» است، تحولات اجتماعی سال ۱۳۵۷ آغاز دوره سوم است و با انقلاب فرهنگی «دوره نادیده انگاری مدیریت» تا سال‌ها بعد ادامه می‌یابد، و در نهایت دوره چهارم با دوره سازندگی از سال ۱۳۶۸ آغاز و رشد فزاینده موسسات آموزش عالی ارائه‌دهنده گرایش‌های مختلف رشته مدیریت «دوره احیای مدیریت» در ایران را تا دوره معاصر امتداد می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: تاریخ مدیریت، تطور مدیریت، مدیریت در ایران، مدیریت بومی

* دانشجوی دکتری دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اداری، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران
** نویسنده مسئول - استاد دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

sralvani@gmail.com

*** دانشیار دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اداری، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

**** دانشیار دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اداری، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

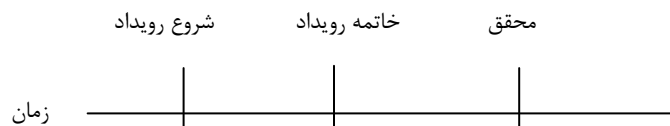
***** استاد دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

مقدمه

مدیریت به‌عنوان یکی از فعالیت‌های اجتماعی بشر سابقه‌ای بس دیرینه دارد، اما آنچه به‌عنوان تاریخچه و سیر تحولات نظریه‌های سازمان و مدیریت بیان می‌داریم، مربوط به زمانی است که نظریه‌های مدیریت و سازمان پا به عرصه وجود نهادند و مدیریت به‌صورت رشته‌ای علمی در میان سایر رشته‌های علوم مطرح شد (Alvani, 2006). از این رو، برای شناخت ماهیت مفاهیم مدیریت امروز، بررسی ریشه‌های تاریخی آن مفید خواهد بود (Rezaiian, 2004). پیدایی دانش مدیریت به‌صورت یک علم را به مقاله فردریک وینسلو تیلور در سال ۱۹۱۱ منسوب می‌کنند (Swanson and Holton, 2001; Kaufman, 2007; Keulen & Kroeze, 2014). این مبدأ تاریخی در علم مدیریت می‌تواند سرآغازی برای مطالعات مدیریت بشمار رود. مدیریت قبل از این تاریخ و مدیریت بعد از این تاریخ چگونه بوده است؟ تحقیقات تاریخی در رشته مدیریت بر حول این رویداد تاریخی می‌گردند. طبق این گفته کار^۱ (۱۹۹۰) که «تاریخ فرایند انتخاب مفاهیم معنادار تاریخی است» (Carr, 1990)، برخی از محققان تاریخ مدیریت به شناسایی و تحلیل پدیده‌ها و رویدادهای تاریخی دانش مدیریت می‌پردازند، عده‌ای روند شکل‌گیری آن‌ها را مطالعه می‌کنند، برخی تأثیرات آن‌ها بر علم مدیریت بررسی می‌کنند، و پژوهشگرانی زندگینامه نظریه‌پردازان و بافت تاریخی که آن‌ها در آن می‌زیسته‌اند را در شکل‌گیری نظریه‌های مدیریت تحلیل می‌کنند تا مفاهیم معنادار تاریخی در شکل‌گیری دانش مدیریت را ارائه کنند. بنابراین، پژوهش تاریخی یک فرآیند سیستماتیک برای جستجو، کاوش، خلاصه کردن، و گزارش وقایع و اطلاعات گذشته با استفاده از منابع اولیه و ثانویه داده‌های تاریخی برای به دست آوردن درک درستی از وقایع تاریخی، مسائل، و تدابیر گذشتگان است (Lavrakas, 2008). جستجو در تاریخ مکتوب و شفاهی مدیریت در ایران برای دانستن چگونگی شکل‌گیری دانش مدیریت در کشور و تحولات آن، هدف این پژوهش است تا به این وسیله نخستین گام اساسی در جهت تبیین تاریخ مدیریت در ایران را برای بومی کردن این رشته دانشگاهی برداشته باشد.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

همه مورخان متوجه‌اند که درک و تفسیر گذشته روندی پیچیده و نامشخص است. مرویک^۱ (۲۰۰۱) بین گذشته، به‌عنوان آنچه در واقع اتفاق افتاده است، و تاریخ، به‌عنوان آنچه تاریخ‌نویسان درباره گذشته تحقیق می‌کنند و می‌نویسند، تفاوت می‌گذارد: «آنچه مورخان انجام می‌دهند، تولید دانش درباره گذشته است». تأمل در تألیف تاریخ، تاریخ‌نویسی^۲ نامیده می‌شود، و اینجاست که مباحث عمده روش‌شناختی صورت می‌گیرد. بخش عمده تاریخ اساساً از نظر علوم اجتماعی کیفی است، زیرا رسالت آن درک بهتر نحوه تفکر و رفتار مردم در گذشته است. این موضوع نشان می‌دهد که منشاء این رشته دانشگاهی، در علوم انسانی است (Ackers, 2016). تاریخ بیش از یک پیشینه صرف از حوادث گذشته است، تاریخ در استخراج معانی حقایقی که از گذشته در دسترس هستند، یک ضرورت است (Grattan, 2008). در مطالعات تاریخی، تردید آغاز کار است. محقق زمانی از روش پژوهش تاریخی استفاده می‌کند که با مسئله‌ای برخورد نماید که در گذشته روی داده و در گذشته خاتمه یافته باشد (شکل ۱). به‌عبارت‌دیگر، محدوده زمان بسته شده است. مسئله می‌تواند مربوط به زمان نزدیک در گذشته بوده و یا ریشه در حوادثی که چند قرن پیش روی داده، داشته باشد (Shavarini, 2010).

شکل ۱: مطالعه تاریخی (Shavarini, 2010)

بدین (۱۹۷۶) از کتاب‌های مرجع عمومی، رساله‌های دانشگاهی و بیوگرافی‌ها به‌عنوان آثار چاپ شده با موضوع تاریخ تفکر مدیریت نام می‌برد که در این سه دسته کلی قرار می‌گیرند و اشتراکاتی را نیز با یکدیگر دارند (Bedeian, 1976). رن (۱۹۸۷) به مطالعه ترنت در سال (۱۹۷۲) اشاره می‌کند که روش‌های مختلف مطالعه تاریخ مدیریت را به‌عنوان رویکردهای تحقیق تاریخی برمی‌شمرد. مطالعه تاریخ مدیریت به اعتقاد ترنت (۱۹۷۲)

1-Marwick

2-historiography

می‌تواند شامل روش‌هایی نظیر مطالعه مراحل تاریخی؛ روش نهادی به تاریخ؛ روش بیوگرافی؛ و روش تحول تاریخی باشند (Wren, 1987). گیبسون و همکارانش (۱۹۹۹) نیز روش‌های نگارش تاریخ توسط نویسندگان را به‌عنوان رویکردهای نگارش تاریخ مدیریت قلمداد کرده‌اند. روش شناسایی تحولات مدیریت در «یک دوره یا دوران خاص» روش استفاده از رویکرد «مکاتب» به‌عنوان انعکاس مستقیمی از شیوه تفکر طرفداران نظریه‌های مدیریت؛ روش استفاده از رویکرد «نهادی» با تمرکز تاریخی روی وقایع درون یک سازمان، شرکت، و یا صنعت؛ روش استفاده از «بیوگرافی»ها برای ارائه دیدگاه‌هایی درباره زندگی و اقدامات افراد مشهور در مدیریت؛ روش ترکیب ایده‌ها و مفاهیم با زندگینامه‌ها و یا بررسی آن‌ها توسط خود نظریه‌پرداز نیز از راه‌های بررسی و تحقیق در تاریخ مدیریت‌اند که برای بررسی‌ها یا تحقیقات آتی مفید هستند (Gibson, Hodgetts & Blackwell, 1999).

از تلاش‌های علمی برای سامان دادن به تاریخ تفکر و نظریه‌های مدیریت می‌توان به مطالعه هارولد کونتز اشاره کرد. در سال ۱۹۶۱، کونتز به مسئله «سیل» تئوری‌های مدیریت که «موجی از تفاوت‌های زیاد و درهم و برهمی‌های آشکار» را دارند، در کار جامع و مرجع خود «جنگل تئوری‌های مدیریت» پرداخت. دغدغه کونتز در گسترش «مکاتب» مهم تئوری مدیریت^۱ و تمایل به جمع‌وجور کردن کارهای قبلی برای دفاع از اصالت رویکرد «جدید» یا «متمایز» آن‌ها بود. کونتز (۱۹۶۱) مکاتب مهم تئوری مدیریت را به شش گروه اصلی تقسیم کرد: مکتب فرآیند مدیریت^۲، مکتب تجربی^۳، مکتب رفتار انسانی^۴، مکتب نظام اجتماعی^۵، مکتب تئوری تصمیم^۶، و مکتب ریاضی^۷ (Lemak, 2004). نکته مهم اینجاست که مطالعه تاریخ و تطور دانش مدیریت در غرب به‌ویژه آمریکا، بسیار گسترده‌تر از مطالعه تاریخ و تطور دانش مدیریت در ایران است. بنابراین، از آنجاکه ادبیات علمی مدیریت، این دانش یا علم را محصول تلاش‌های قرن بیستم میلادی کشورهای صنعتی قلمداد می‌کند و

1-Major schools of management theory

2-The management process school

3-The empirical school

4-The human behavior school

5-The social system school

6-The decision theory school

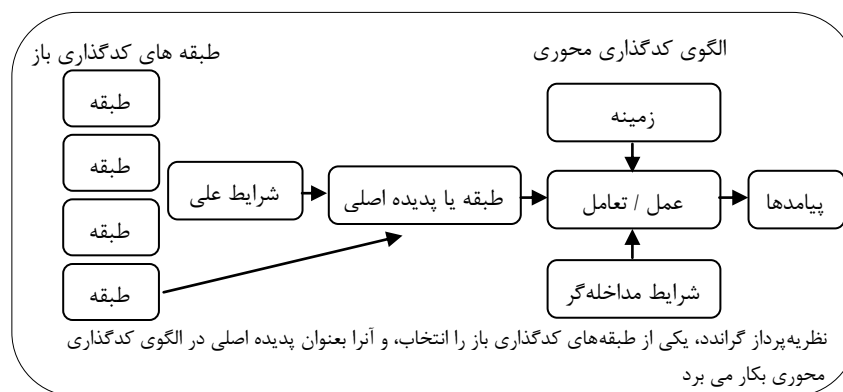
7-The mathematics school

این شاخه از علوم را دانشی جدید با عمری کوتاه برمی‌شمرد، تاریخ و تطور دانش مدیریت در ایران نیز محصول ایجاد ساختارهای مدرن آموزشی نظیر دانشگاه و مدارس جدید است که به صورت وارداتی و انتقال در ایران شکل گرفته و توسعه یافته است. دانش مدیریت در ایران دانش جدیدی است که عمر آن به یک قرن نمی‌رسد. در ایران درباره تاریخچه دانش مدیریت مطالعه جامعی انجام نگرفته است. این نیاز علمی و علاقه پژوهشی سبب شد تا مسئله تحقیق درباره تاریخ مدیریت در ایران باشد و به همین خاطر مسئله اصلی پژوهش عبارت است از «منابع و متونی که پیدایش و سیر تطور دانش مدیریت در ایران را به عنوان هدف اصلی و به صورتی روش‌مند و منسجم مطالعه کرده باشند، وجود ندارند». با توجه به مسئله اصلی پژوهش، محقق سوال اصلی پژوهش خود را عبارت می‌داند از اینکه «دانش مدیریت در ایران چه دوره‌هایی را سپری کرده، و شرایط مختلف اثرگذار بر هر دوره، ویژگی‌ها، و پیامدهای حاصل از آن دوره‌ها چه بوده است؟».

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق پیشینه علم مدیریت در ایران را به لحاظ تاریخی مورد مطالعه قرار داده است تا به نظریه‌ای مبتنی بر دوره‌های تطور علم مدیریت در ایران دست یابد، از این رو استراتژی پژوهشی خود را روش تحقیق داده بنیاد^۱ انتخاب کرده است. پژوهشگر از طریق پژوهش خود باید به نحوی روشن، منطقی یا استدلال نظری مورد استفاده خود را در پیوند دادن مسئله پژوهش با ره‌آورد نظری (نظریه یا مدل) نشان دهد (DanaeeFard, 2010). برای این منظور، محقق از رویکرد سیستماتیک اشتراوس و کوربین^۲ (۲۰۱۲) به عنوان سیستمی با عناصری مشخص (شکل ۲) برای گردآوری داده‌هایی که به نظریه نهایی این پژوهش منتج می‌شوند استفاده کرده است.

شکل ۲: مدل سیستماتیک اشتراوس و کوربین (Creswell, 2012)

شرایط علی^۱، ورودی‌های سیستم و علت پدیده یا مقوله اصلی‌اند. زمینه^۲، شرایط محیطی که شرایط علی وقوع پدیده اصلی در بستر آن رخ می‌دهد. پدیده اصلی^۳ که موضوع اصلی مورد مطالعه است. شرایط مداخله‌ای^۴، عوامل تسهیل یا منع‌کننده وقوع یک پدیده‌اند. راهبردها^۵، اعمالی که از پدیده اصلی سر می‌زنند، و پیامدها^۶ که نتایج حاصل از رخداد یک پدیده‌اند (Creswell, 2012).

شاید عمده‌ترین وجه افتراق پژوهش‌های کیفی با تحقیقات کمی در آن است که دیدگاه و نظرات سوژه‌های مورد تحقیق دارای اهمیت خیلی بیشتری نسبت به نظر خود محقق است (Alvani, 1998). جامعه این تحقیق متشکل از خبرگان مطلع از سیر تطور علم مدیریت در ایران می‌باشند که از روند تحولات تاریخی این دانش در دوره‌های مفروض این تحقیق باخبرند یا در روند تحولات آن اثرگذار بوده‌اند. همچنین در این تحقیق، از روش نمونه‌گیری نظری استفاده شده است. نمونه‌گیری نظری یا نظریه بنیاد نوعی نمونه‌گیری غیر احتمالی مبتنی بر هدف و تناسب نظری است و در نتیجه اعضای نمونه به صورت تدریجی بر

- 1-Causal Conditions
- 2-Context
- 3-Core Category or Phenomenon
- 4-Intervening Conditions
- 5-Strategies
- 6-Consequences

اساس مفهوم‌ها، مقوله‌ها، و مسئله‌های نظری‌ای انتخاب می‌شوند که طی فرایند مداوم و تکراری جمع‌آوری و تحلیل هم‌زمان داده‌ها به دست می‌آیند یا ساخته و پرداخته می‌شوند (Mirzai, 2016).

یافته‌های پژوهش

تجزیه و تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری اولیه (باز)، کدگذاری ثانویه (محوری) و کدگذاری انتخابی انجام شده است. داده‌های شفاهی تحقیق از اطلاعات به دست آمده از تعداد ۱۸ خبره مطلع نظام آموزشی دهه‌های ۳۰ به بعد گردآوری شده‌اند. مصاحبه‌ها تا مرحله اطمینان محقق از اشباع نظری ادامه داشته است. مصاحبه‌شوندگان دارای مدرک دکترا، دارای تحصیلات علوم اداری و علوم اجتماعی، با میانگین سنی اساتید ۸۰ سال در زمان مصاحبه بودند (جدول ۱).

جدول ۱: کدگذاری داده‌های استخراجی از منابع شفاهی

کدگذاری اولیه	کدگذاری ثانویه
آغاز آموزش مدیریت با تاسیس مدرسه تجارت	پیدایی مدیریت با تاسیس مدرسه تجارت
دانشگاه کالیفرنیا جنوبی مرجع علمی آموزش و تعلیم مدیران در ایران	ورود دانش مدیریت به ایران با مرجعیت علمی دانشگاه کالیفرنیا جنوبی آمریکا
سخت‌ترین و بدترین دوران رشته مدیریت به دلیل کنارگذاری، تسویه و یا مهاجرت اساتید	تسویه و کنارگذاری اساتید مدیریت و یا مهاجرت ایشان در دوره انقلاب فرهنگی
اعزام افرادی برای فراگیری اداره امور دولتی به دانشگاه کالیفرنیا جنوبی	اعزام دانشجو برای تحصیل در رشته علوم اداری به دانشگاه کالیفرنیا جنوبی
شروع و شکل‌گیری نقطه تحصیل یا دانش مدیریت توسط اصل چهار دانشکده حقوق	نقش اداره اصل ۴ در شکل‌گیری آموزش مدیریت در ایران
تاسیس مدرسه علوم اداری توسط اصل ۴	اصل ۴ بنیان‌گذار آموزش علوم اداری در ایران
دانشگاه علامه طباطبائی در مقطعی به عنوان قطب مدیریت دولتی	دانشگاه علامه طباطبائی قطب توسعه و ترویج دانش مدیریت

مراجعه به متون مکتوب نیز باهدف تکمیل اطلاعات به دست آمده از روایت‌های منابع شفاهی، تصحیح اطلاعات فراموش شده و یا اضافه نمودن اطلاعات جاافتاده در مصاحبه‌ها انجام شد. منابع مکتوب مورد استفاده و استناد در این تحقیق از میان تعداد بی‌شماری منابع مورد مطالعه، تعداد ۳۳۹ مورد شامل مصاحبه، گزارش، راهنما، سالنامه، مقاله، پایان‌نامه، کتاب،

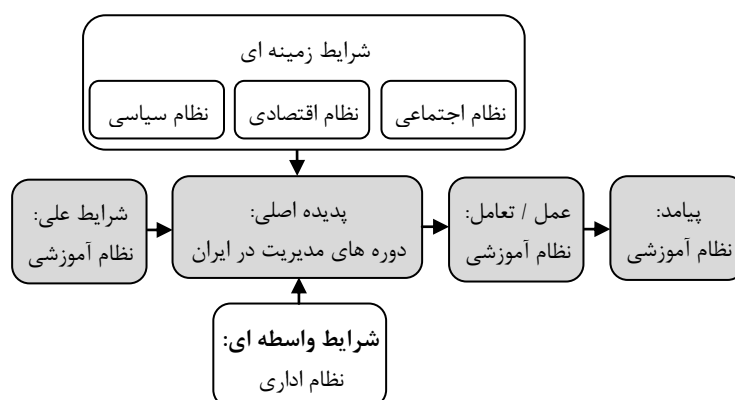
فهرست، کتابشناسی، قوانین، سند، تاریخچه، تاریخ شفاهی، سفرنامه، شرح رجال و سایت در بازه انتشار دهه ۲۰ تا ۹۰ بوده‌اند. نکته قابل توجه این است که تمامی این منابع به طور مستقیم به تاریخ مدیریت در ایران نپرداخته بودند و محقق با توجه به موضوع تحقیق خود از اطلاعات آن‌ها بهره برده است. این امر همچنین مؤید این نکته است که موضوع تاریخ مدیریت تا چه اندازه بکر و جدید است و در هرکدام از این موارد احتیاج به پژوهش و به تدوین متون علمی نیاز دارد (جدول ۲).

جدول ۲: کدگذاری داده‌های استخراجی از منابع مکتوب

کدگذاری ثانویه	کدگذاری اولیه
تاسیس مدرسه علوم سیاسی در ۱۲۷۸	تاسیس مدرسه علوم سیاسی به‌وسیله حسن پیرنیا در ۱۲۷۸ باهدف تربیت رجال سیاسی و اداری ایران آن زمان
ایجاد شعبه علوم اداری در سال ۱۳۰۶	ایجاد شعبه علوم اداری در سال ۱۳۰۶ با ادغام مدرسه علوم سیاسی و مدرسه حقوق و ایجاد مدرسه حقوق و علوم سیاسی
تاسیس موسسه علوم اداری در سال ۱۳۳۳	تاسیس موسسه علوم اداری و بازرگانی در دانشکده حقوق بر اساس قرارداد بین دانشگاه تهران و دانشگاه کالیفرنیا جنوبی به‌منظور تدریس دروس مربوط به علوم اداری و بازرگانی در سال ۱۳۳۳
تاسیس سازمان مدیریت صنعتی در سال ۱۳۴۱	تاسیس سازمان مدیریت صنعتی در سال ۱۳۴۹ به پیشنهاد مهندس رضا نیازمند با کمک‌های مستقیم و غیرمستقیم مشاوران و کارشناسان اصل چهار، ILO و UNIDO
تاسیس مرکز آموزش مدیریت دولتی در سال ۱۳۵۱	تاسیس مرکز آموزش مدیریت دولتی در سال ۱۳۵۱ به‌منظور آموزش و تربیت مدیران شایسته، و برنامه‌ریزی و اجرای آموزش قبل و حین خدمت کارکنان دولتی

در کدگذاری باز، داده‌ها از دو منظر «تاریخی» و «موضوعی»، و در کدگذاری محوری علاوه بر آن دو جنبه بر اساس «پرتکرارترین بودن»، «اولین بودن» و «اثرگذارترین بودن» بر ساخت نظریه انتخاب و غربال شدند. ۴ مولفه اصلی ساختارها، الیت‌ها، آثار، و رویدادها در گام اول، و در گام بعدی نظام‌های آموزشی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و اداری به عنوان مرجع ساختارهای آموزشی مدیریت استخراج شدند. بنابراین طبق مدل تحقیق، ساختارهای آموزشی درون نظام آموزشی به‌عنوان شرایط علی پدیده اصلی‌اند که کنش‌ها و واکنش‌های آموزشی حاصل از پدیده مورد مطالعه منجر به ایجاد جریان‌ها یا طیف‌هایی در ساختارهای

آموزشی نظام آموزشی شده‌اند که در واقع می‌توان خط شرایط علی تا پیامد را بر مقوله محوری نظام آموزشی دید. ساختارهای آموزشی در نظام سیاسی، نظام اقتصادی و نظام اجتماعی نیز شرایط زمینه‌ای، و ساختارهای آموزشی نظام اداری به‌عنوان شرایط مداخله‌گر بر پدیده اصلی مورد مطالعه یعنی دوره‌های تطور مدیریت در ایران اثر داشته‌اند. در مرحله آخر و پس‌از آنکه کدگذاری باز و کدگذاری محوری انجام شدند، محقق مقوله‌های تحقیق را با استفاده از کدگذاری گزینشی به دست آورد. اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸) کدگذاری انتخابی را برای یکپارچه کردن و پالایش نظریه می‌دانند. در این تحقیق، مقوله مرکزی همان دوره‌های مدیریت‌اند (شکل ۳).

شکل ۳: مقوله‌های محوری نظریه

بر طبق آنچه بیان شد، جدول ۳ مقوله اصلی یا پدیده مورد مطالعه یعنی دوره‌های تطور دانش مدیریت در ایران را نمایش می‌دهد.

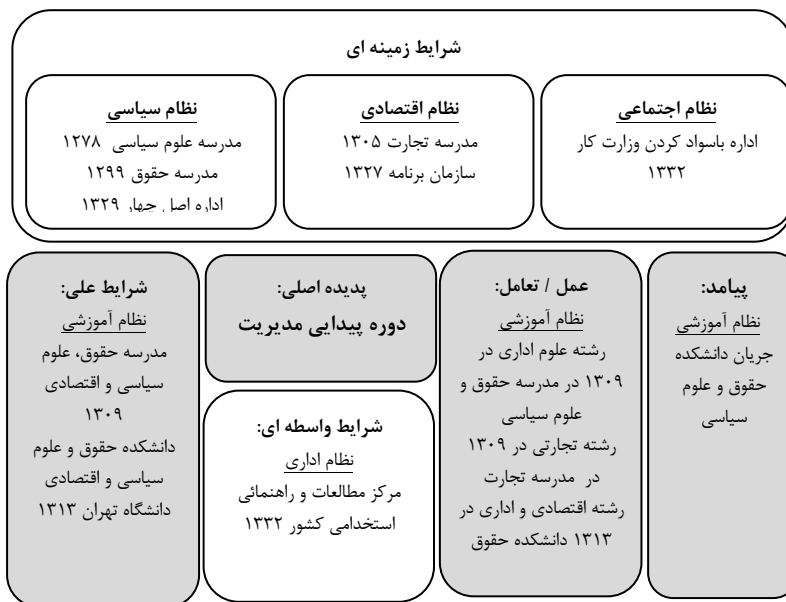
جدول ۳: تطور دانش مدیریت در ایران از دوره پیدایش تا دوران معاصر

دوره	روند	پارادایم	بازه
اول	پیدایی	از مدرسه علوم سیاسی تا موسسه علوم اداری	۱۲۷۸ تا ۱۳۳۲
دوم	هویت‌یابی	از موسسه علوم اداری تا تحولات ۱۳۵۷	۱۳۳۳ تا ۱۳۵۷
سوم	نادیده‌انگاری	از تحولات ۱۳۵۷ تا پایان بحران جنگ	۱۳۵۸ تا ۱۳۶۷
چهارم	احیاگری	از ابتدای دوران سازندگی تا دوره معاصر	۱۳۶۸ تاکنون

بحث و نتیجه‌گیری

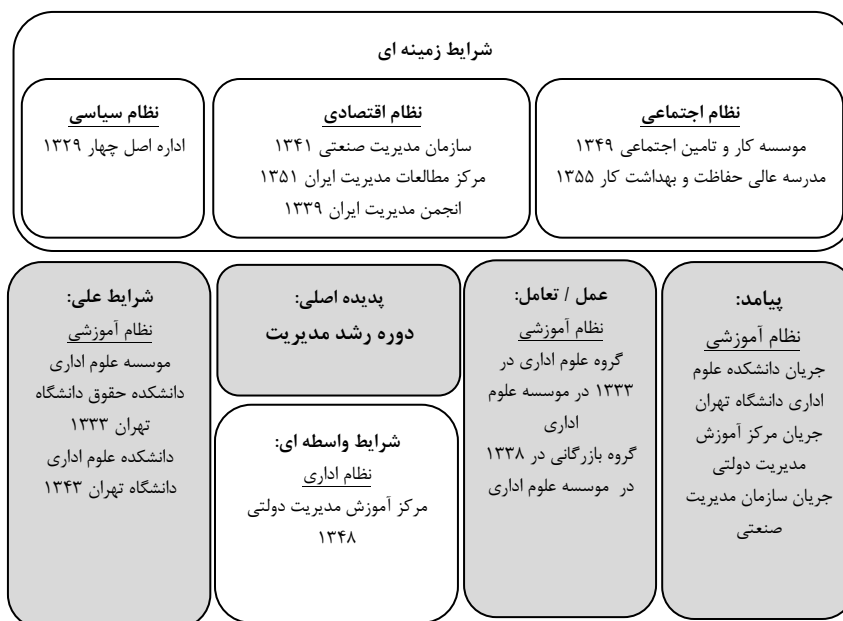
این مطالعه، سیر تطور دانش مدیریت را در ۴ دوره اصلی و عمده مبتنی بر نظام‌های کلان آموزشی، اداری، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و ساختارهای موثر در آن‌ها طبقه‌بندی و نام‌گذاری کرد. بدیهی است مطالعه تاریخ مدیریت در ایران برخلاف تاریخ دانش مدیریت که با رویدادها و تحولات علمی و صنعتی اروپا و به‌ویژه آمریکا همراه بوده است را می‌بایست با تحولات ساختارهای آموزش مدیریت در ایران نظریه‌پردازی کرد. بنابراین، چهار دوره تطور دانش مدیریت در ایران با این پیش‌فرض که رویدادهای غیرآکادمیک خاصی منجر به پیدایی و تحول دانش مدیریت در ایران نشده‌اند، و مدیریت در ایران از طریق انتقال دانش و آموزش‌های رسمی و دانشگاهی از غرب وارد ایران شده است، تبیین گردید.

دوره اول دوره پیدایی مدیریت در ایران. در اولین دوره، آموزش دانش مدیریت در مدارس علوم سیاسی، مدرسه حقوق، مدرسه حقوق و علوم سیاسی، مدرسه تجارت و با تشکیل دانشکده حقوق دانشگاه تهران با ارائه رشته علوم اداری، رشته اقتصادی و اداری، رشته تجارتي، و رشته بازرگانی و تدریس دروس با محتوای اقتصادی اداری، حقوقی اداری، سیاسی اداری آغاز شده است. از این‌رو این مرحله، مرحله تکوین و پیدایی دانش مدیریت و نیاز به فراگیری دانش مدیریت توسط نظام سیاسی در این مرحله درک می‌شود. در این دوره اولین بار رشته علوم اداری در ۱۳۰۹ در مدرسه حقوق و علوم سیاسی، رشته تجارتي در ۱۳۰۹ در مدرسه تجارت، و رشته اقتصادی و اداری در ۱۳۱۳ در دانشکده حقوق دانشگاه تهران ایجاد شدند. جریان دانشکده حقوق دانشگاه تهران یکی از اولین و اثرگذارترین جریان‌های موثر بر دانش مدیریت در ایران است. این جریان در سال ۱۳۳۳ موسسه علوم اداری را برای تربیت مدیران و کارکنان دولت وابسته به دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران ایجاد کرد (شکل ۴).

شکل ۴: دوره اول: پیدایی دانش مدیریت در ایران

دوره دوم دوره رشد دانش مدیریت در ایران. در دوره دوم، دانش مدیریت از طریق یک یا چند دانشگاه آمریکایی به‌ویژه دانشگاه کالیفرنیا جنوبی به ایران انتقال یافت. این انتقال از طریق تاسیس ساختارهای مستقل آموزش علوم اداری و در ابتدا با تاسیس موسسه علوم اداری دانشکده حقوق در سال ۱۳۳۳ در قرارداد بین دانشگاه تهران و دانشگاه کالیفرنیا جنوبی و بعدها با جدا شدن از آن دانشکده و فعالیت مستقل به‌صورت دانشکده علوم اداری صورت گرفت. دانش مدیریت در این دوره دارای هویت مستقل می‌گردد و از ساختارهای آموزشی دیگر جدا می‌گردد. ترویج دانش مدیریت عمده‌تاً توسط ساختار دانشکده علوم اداری دانشگاه تهران به سایر ساختارهای آموزشی و ارائه‌دهنده دانش مدیریت صورت می‌گیرد. اوج شکوفایی و دوره طلایی دانش مدیریت دوره دوم است که تا تحولات سال ۱۳۵۷ ادامه می‌یابد.

شکل ۵: دوره دوم: رشد مدیریت در ایران

در این دوره رشته علوم اداری و رشته بازرگانی برای اولین بار با تاسیس ساختار موسسه علوم اداری در سال ۱۳۳۳ ایجاد شدند. ۳ جریان عمده موثر بر دانش مدیریت در این دوره جریان دانشکده علوم اداری و بازرگانی، جریان مرکز آموزش مدیریت دولتی و جریان سازمان مدیریت صنعتی می‌باشند. در رأس این سه جریان، جریان دانشکده علوم اداری دانشگاه تهران وابسته به نظام آموزشی قرار دارد که مرجع علمی و دانشگاهی دانش علوم اداری و مدیریت بازرگانی است. مرکز آموزش مدیریت دولتی وابسته به نظام اداری دومین ساختار آموزشی است که در تربیت مدیران ارشد و میانی دستگاه‌های دولتی در توسعه دانش علوم اداری و مدیریت دولتی نقشی قابل توجه ایفا می‌کند. جریان سوم سازمان مدیریت صنعتی وابسته به نظام اقتصادی است که تربیت مدیران متخصص در بخش صنعت و به‌ویژه بخش خصوصی را دنبال می‌کرد. گسترش و توسعه مدیریت و علوم اداری بیشتر از طریق این سه جریان اتفاق می‌افتاد و ساختارهای دیگری از جمله مرکز مطالعات مدیریت ایران وابسته به دانشگاه‌ها و انجمن مدیریت ایران، و چند مدرسه عالی از جمله مدرسه

عالی بازرگانی، مدرسه عالی بازرگانی رشت، مدرسه عالی مدیریت لاهیجان، مدرسه عالی مدیریت کرمان و تعدادی دیگر نیز از جمله ساختارهای آموزشی این دوره بودند (شکل ۵). دوره سوم دوره نادیده انگاری مدیریت در ایران. دوره سوم از تحولات سال ۱۳۵۷ تا پایان جنگ رقم می‌خورد. ساختارهای آموزش مدیریت مانند بسیاری از ساختارها تعطیل، حذف، ادغام، یا تبدیل می‌شوند. در این دوره نظام سیاسی بیش از هر زمان دیگر بر نظام آموزشی سلطه دارد. برخی اساتید و مدیران باتجربه و باسابقه کنار گذاشته می‌شوند و یا خود به دلیل فضای آن زمان مهاجرت کرده و یا از مناصب اجرایی و آموزشی کنار می‌روند. بسیاری از مدارس و ساختارهای آموزشی مدتی تعطیل و بعد از بازگشایی دانشگاه‌ها در هم ادغام می‌شوند که تاسیس دانشگاه علامه طباطبایی از جمله این رویدادهاست که ابتدا با ادغام این ساختارها در هم و تاسیس مجتمع عالی علوم اداری و بازرگانی همراه بود و سپس به دانشگاه علامه طباطبایی تبدیل شد.

عمده جریان موثر در این دوره، جریان دانشگاه تهران و البته با قدرت بیشتری جریان دانشگاه علامه طباطبایی است. پاک‌سازی‌ها در دانشگاه تهران بسیار بیشتر بر نقش علمی این دانشگاه در آن برهه اثر گذاشت و اتفاقاً جذب اساتید سایر ساختارهای آموزشی یا دانش‌آموختگان بورسیه بازگشته به وطن در دانشگاه علامه طباطبایی توان علمی این دانشگاه را تا حد قابل توجهی بالا برد و فاصله را با سایر ساختارهای آموزشی بسیار چشمگیر کرد. اساتید دانشکده مدیریت این دانشگاه و دانشگاه تهران توانستند رکود ایجاد شده در این دوره را تا حد قابل توجهی کاهش داده و مقدمات اعتلای دانش مدیریت در دوره بعدی را فراهم آوردند (شکل ۶).

شکل ۶: دوره سوم: نادیده انگاری دانش مدیریت در ایران

دوره چهارم دوره احیاگری مدیریت در ایران. دوره چهارم دوره احیای ساختارهای آموزش مدیریت است. این دوره از آغاز دوره سازندگی تا دوره معاصر امتداد دارد. تاسیس دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه پیام نور اگرچه در دوره سوم اتفاق افتاده بود، اما رشد و توسعه کمی واحدهای این دو دانشگاه و به ویژه دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه‌های غیرانتفاعی علاوه بر دانشگاه‌های دولتی در دوره چهارم رخ می‌دهد که به رشد کمی آموزش دانش مدیریت منجر می‌شود. این کمیت به دلیل فاصله گرفتن از شاخص‌های کیفی آموزش هرچند در مواردی صدماتی را برای دانش مدیریت به همراه داشته است، اما کیفیت دانش مدیریت را به لحاظ اثر معرفی و اثر ترویج نیز در برداشته است.

در دوره چهارم، ساختارهای مختلف آموزشی در موسسات آموزش عالی دولتی و غیردولتی شکل می‌گیرند و رشته مدیریت در شاخه‌های مختلف و متنوع توسعه می‌یابد. طیف دانشگاه علامه طباطبایی، طیف دانشگاه تهران، طیف واحد علوم تحقیقات تهران دانشگاه آزاد اسلامی، طیف دانشگاه تربیت مدرس، طیف مرکز آموزش مدیریت دولتی، و طیف

سازمان مدیریت صنعتی عمده جریان‌های اثرگذار بر دانش مدیریت در دوره چهارم می‌باشند (شکل ۷).

شکل ۷: دوره چهارم: احیای دانش مدیریت در ایران

بنابراین، دانش مدیریت دانشی وارداتی از غرب به ایران به‌ویژه از آمریکا است. انتقال این دانش به‌صورت علمی از طریق ساختارهای انتقال‌دهنده یعنی دانشگاه‌ها و مدارس عالی و موسسات آموزشی ممکن گردید. درک درست نظام سیاسی از نیاز به فراگیری علوم اداری در دوره‌های اول و به‌ویژه دوره دوم به حمایت از تاسیس ساختارهای آموزشی مدیریت و رشد کیفی و کمی این دانش منجر شد. در دوره سوم فضای دانشگاهی دانش مدیریت از تحولات آن زمان بی‌نصیب نماند و به بهانه غرب‌زدگی و به دلیل پاک‌سازی‌ها و یا کناره‌گیری‌ها، آثار لطماتی از جمله فقر نیروهای متخصص، زنده، ورزیده و شایسته در تمامی علوم و از جمله علوم اداری و حرفه مدیریت به‌ویژه در دوره سازندگی خود را نشان دادند. بنابراین تلاش‌هایی برای احیای آموزش عالی و تربیت نیروهای متخصص در تمامی رشته‌ها و رشته مدیریت صورت گرفت. باین‌حال هنوز هم صاحب‌نظرانی بر این باورند که لطمات وارده از افراط دوره سوم بسیار بیشتر از تفریط دوره چهارم در توسعه کمی دانشگاه‌ها و

مؤسسات آموزش عالی ارائه‌دهنده رشته مدیریت در گرایش‌های مختلف بود. با این حال، دانش مدیریت بعد از دوره دوم، دیگر نتوانست آن جایگاه رفیع خود را در نظام‌های مختلف باز یابد، و تنها به همت اساتید پرورش‌یافته دوره دوم مسیر خود را از حیث معرفی شدن و ترویج این رشته ادامه داد. در این گذار فارغ‌التحصیلان مستعد و با کیفیتی به نظام‌های مختلف عرضه شدند، اما اقناع نظام‌ها به‌ویژه نظام سیاسی به پذیرش دانش مدیریت به‌عنوان یک حرفه، تخصص دانشگاهی مسیری دشوار را طی نموده است و در پیش رو دارد. مطالعه این تطور به محققان و پژوهشگران کمک خواهد کرد تا مطالعات دیگری را در حوزه تاریخ دانش مدیریت در ایران تعریف نمایند تا بستری برای مطالعات تکمیلی ارائه‌دهنده مدل‌های بومی از دانش مدیریت ایرانی فراهم گردد.

References

- 1-Ackers, P. (2016). Doing historical research in human resource management: with some reflections on an academic career. Handbook of Qualitative Research Methods on Human Resource Management Innovative Techniques. Edited by Townsend, K., Loudoun, R., & Lewin, D. Edward Elgar (London).
- 2-Alvani, M. (2006). Public management. Ney (Tehran). (In Persian).
- 3-Alvani, M. (1997). Qualitative research. Journal of Management Studies in Development and Evolution, 5(20), pp. 17-28. (In Persian).
- 4-Bedeian, A. G. (1976). Book reveiws. The Academy of management review, 1(1), pp. 96-97.
- 5-Carr, E. H. (1990). What is history? Penguin (New York).
- 6-Creswell, J. W. (2012). Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research. Pearson (Boston).
- 7-DanaeeFard. Hasan (2010). Theorizing: Foundations and Methodologies. Samt (Tehran). (In Persian).
- 8-Gibson, J. W., Hodgetts, R. M., & Blackwell C. W. (1999). The role of management history in the management curriculum: 1997. Journal of Management History, 5(5), pp. 277-285.
- 9-Grattan, Robert (2008). Crafting management history. Journal of management history, 14(2), pp. 174-183.
- 10-Kaufman, B. E. (2007). The Development of HRM in Historical and International Perspective. The oxford handbook of Human Resource Management. Edited by Boxall, P., Purcell, J., & Wright, P. Oxford (New York).
- 11-Keulen, S. & Kroeze, A. (2014). Introduction: the era of management: a historical perspective on twentieth-century management. Management & Organizational history, 9(4), pp. 321-335.
- 12-Lavrakas, P. J. (2008). Encyclopedia of survey research methods (1st P). SAGE (California).
- 13-Lemak, D. J. (2004). Leading students through the management theory jungle by following the path of the seminal theorists: A paradigmatic approach. Journal of Management Decision. 42 (10), pp. 1309-1325.
- 14-Mirzaee, K. (2016). Qualitative research: research, researching and research writing. 1 & 2 vol, Foojan (Tehran). (In Persian).
- 15-Rezaian, A. (2004). Principles of organization and management. Samt (Tehran). (In Persian).
- 16-Shavarini, K. S. (2010). Research methods in liberal arts. Danesh Pajoooh (Tehran). (In Persian).

-
- 17-Strauss, A. L. & Corbin, J. M. (1998). Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Sage (California).
- 18-Swanson, R. A. & Holton, E. F. (2001). Foundations of Human Resource Development. Berrett-Koehler (San Francisco).
- 19-Wren, D. A. (1987). Management history: issues and ideas for teaching and research. Journal of Management. 13(2), pp. 339-350.

